

האתונים, בנילים פשוטים; honor הוא הטייה הנורמת לאדם לפעול לגביש אלה שביישו אותו ולהשפיל את אלה שהשפילו אותו, זאת ועוד, בהכרות הדרת כבוד רבות כללי הדרת הכבוד מחילים דרישות שונות ואף הפוכות על נשים ועל גברים, אישה לאבדת את הדרת כבודה כאשר המנה המיני שלה מוכתם – ולא כן לגבי הגבר. יתרת מזה – חילול מינימות של האישה מכתום לא רק את הדרת כבודו, אלא בייאש ובראשונה את הדרת כבודו של הגבר המופקר על שמירת מיניותו זו.

מול מושג הכבוד המסורתי תחת מציבה קמרי את מושג כבוד האדם הליברלי המודרני, שאותו היא מפרקת לשני מושגים נפרדים: "כבוד סמלי" וכבוד האדם. מושג זה נועד לסמן לשענתה קו אדום שאין לחצות אותו ביחסי אנוש בשום נסיבות. דהיינו, המודרני והכוללות זוכות כבוד חכות לחיים, לביאות, לתודות משעבר, ועוד, "כבוד המהות" לעומת זאת הוא מושג דהב ופולווליסטי הרבה יותר לשיטתו, המביע סבלנות כלפי כל אדם על הנוחותו וצרכיו המיוחדים. זהו סוג הכבוד שממנו ניתן לגזור רבות מן המטרות המכוננות היום וכוונות המרחיקות וכוונות קיצוניות. כבוד המהות הוא אפוא הנוכח או הקופה השנייה של הוכחות ושל האינטרסים האנושיים מסביב או מעל הכבוד הסמלי. לכן, מושג הכבוד האחרון שקמרי מתייחסת אליו הוא "חילול הכבוד", שעניינו למעשה הפיכת כבוד האדם במהלכה היהודית. כאן הכוונה להיטש של כבוד האדם הנכבד מכבוד הכבוד, והכוון ללא הפרד בין כבוד האדם לבין בריאותו בצלם האל.

לאתו שהיא עומדת על ארבע משמעותיות השונות והמובחנות של מושג הכבוד עובדת הכותבת לבחון בעזרת מושגי כבוד אלו היבטים של המחשבה הצינורית המדינית ושל התורה והמשפט בישראל. בקישורה של הצינורות המדינית של הרצל וכן גוריון הוא מאיר את קיומו של המסורת של הדרת כבוד לצד המסורת של כבוד סמלי (פרק ב), במקשרת של המורשת ההיסטורית היהודית היא מאירה המסורת של חילול כבוד לצד הדרת כבוד, ומשרטטת ציור דרך בתולדות הדרת הכבוד הישראלית ופרק ג, כדרכו המשפט היא מנתחת את שה ציור זה בכפיקת בית המשפט העליון לפני הקרקת חוק סודי: כבוד האדם חיוניו (פרק ד) ולאחריו (פרק ה), ומייחדת דיון נפרד לשיח כבוד האדם או כעצם להיעדרו של שיה זה מפסיקה בית המשפט בעניינים הנוגעים ל"כבוד" (פרק ו). הפרקים החותמים את הספר עוסקים במשקל בין מושגי הכבוד השונים לבין הצמדו של נשים בישראל, ובמסגרת זו דנה קמרי ומציגה זו המסורת של נשים ונשיות במסגרת הדרת הכבוד הצינורית (פרק ז) והן את דפוסי ההפחתה של המציאות הישראלית במסגרת ובחלק מעולם הדרת הכבוד הצינורי (פרקים ח ו ט), המתחוללתה שעליה נסמך היתרות בפרקים השונים היא מנוגדת ונעה בין סקירת היתרות של ספרות מחקרית בתחום לבין ניתוח מקיף של פסיקה בית המשפט העליון שעליה מתבסס הדיון בפרקים המשפטיים של הספר.

הדריעה היא אפוא רחבה ביותר, ומושג הכבוד על משמעויותיו השונות מספק בכל מקשר את מסגרת הניתוח והחידה לדיון מתרבותי. המשפטי כאחד, מצד אחר עובדת זו מעשירה את הדיון הקיים במגוון אלה, שכן היא מסיעת להשיג מחדש תופעות ואירועים

אודית קמרי שאילה של כבוד: ישראליות וכבוד האדם.
ירושלים: הוצאת כרמל, תשס"ז, 2004, 250 עמודים.

נירה רימלס*

ספרה של אודית קמרי שאילה של כבוד לוקח על עצמו משימה נכבדה, מעניינת וייחודית. הוא מתן ומציג את המשמעות והאחריות להתייחסות גוברת והולכת בשית המשפטי הכבוד או "כבוד האדם", הנוכח בשנים האחרונות להתייחסות גוברת והולכת בשית המשפטי והתגלובלי בישראל, לאור כנן נפתח הספר את ייצוגיו ההיסטוריים והעכשוויים של מושג זה ואת ביטויי השונים בהגות הצינורית, בתרבות ובמשפט בישראל.

בזירה המשפטית, זכה עקרון "כבוד האדם" למעמד פורמלי מפורש בשנת 1992 עם הקמתו של חוק יסודי כבוד האדם וחירותו. חוק זה הציב את ערך "כבוד האדם" במרכז מגילת זכויות היסוד החוקתית הישראלית ושינה את פניו של שיה הוכחות בישראל לכלל הפר. כיום אין במשפט פסק דין או דיון משפטי העוסק בשאלה של זכויות שאינו מפנה לערך "כבוד האדם" כבסיס להכרה בזכות חוקתית כזו או אחרת. עם זאת, כפי שמצינת קמרי בספרה, השאלה מהו כבוד האדם היא שטרם כוונה כנדרש, שכן לדקוקו של החוק לא קדם דיון ציבורי משפטי מקיף במשמעותו של עקרון זה ובחשיפה שאמורה להיות לו על שיה הוכחות בישראל. בשל הדברים הללו נטלה על עצמה קמרי את המשימה להתחיל בדין רציני מסודר בנושא הכבוד. הנחה המוצא שלה היא כי יש להתחייב בצינורית לכחידה הישראלית דווקא בערך הכבוד ולהעמדתו במרכז מגילת זכויות האדם והחירות. היא רואה בתורה זו כמבטאת את הדימוי העצמי הישראלי הקולקטיבי, ומכריזה על מחויבותה לאדיאולוגית של המדינה, דהיינו השענה היא כי גם לפני שונה למעמד חוקרי הפורש הייתה הכבוד ערך דומיננטי במסגרת הישראלית. בחיך נקודת מוצא זו יוצא אפוא הספר שאילה של כבוד לנסות לפרק את משמעותיות השונות של מושג הכבוד, ולעמוד על מקורותיהן, השלכותיהן ועל יחסי הגומלין ביניהן.

בשלב הראשון בחיך הספר. העצי ארבעה מושגי כבוד שונים. השענה היא שהמונח הישראלי-עברי "כבוד" אינו מסמן משמעות אחת, אלא הוא מסתיר בחובו מספר משמעויות נבדלות, שבישפה האנגלית ניתן להבחין ביניהן בעזרת המילים: respect, dignity, honor, glory. קמרי מציגה להבחין בעברית בין משמעויות שונות אלה באמצעות ארבעה צידופי לשון של המושג כבוד: הדרת כבוד (honor), כבוד סמלי (dignity), כבוד מרעה ארבעה (respect) וחילול כבוד (glory). הפרק הראשון בספר מציג ארבעה מושגים אלה בהרחבה ועומד על משמעויות המובחנות.

מושג הכבוד הראשון שקמרי דנה בו – "הדרת כבוד" – הוא מושג הכבוד המסורתי המדום-מודרני, הננוע בתבניות העמדיים ומסדיאולוגיים ומאפיין בעיקר חברות מסורתיות. כבוד או honor בחברות כאלה "הוא מעל לכל חתישות המובחנת לחוויות ההשפלה והבושה, רגישות המבטאת במשקל תפיש שואחדים יתשא בו, ובמייחיה להתקף בהתגלות

בנוכחותו או בהיעדרו המפציפים של המונח "כבוד האדם" במסגרת בית המשפט העליון בתקופות השונות. הבחינה הזאת היא הכהונה המהורזת המקובלית של סוג נוכחות הנוכחות הפרוצדורית הנחשבת כחלק מכבוד האדם, שכן להוכיח לפני בתי דין שהמונח הזה לא מושג הכביד לבדו גם אינו ניתן בדינו כלים מספיק לתנאי התפתחות הפרוצדורית ומשפוטית כמו אלה הקשורות בזמניהם של הפנינים הישראלים – מוגינה שהמפד נרדש לה בהרחבה בפרקי האחרונים. הנהגה היסוד של קויר היא שכשם שמוגש הכבוד היה מאז ומתמיד ערך דומיננטי בחינת הישראלית, כך חזב גם ביתם לפנינים הישראלים, שכונן עצמו משתרע ימיו על תפיסות של כבוד, במסגרת אלה מתוארת ומנוהגת צורתה של התפיסות הישראלית מתוך פריחה של כבוד, והשענה היא כי תפיסות חרשות של "כבוד סטנדרטי" ו"כבוד מודרני" מנחות את הפנינים הישראלים החודש האזיוני, לעומת תפיסות של "הדרת כבוד" שאפיינו את המל הראשון הציוני של הפעילות הפוליטית. עם זאת, הפנינים הוא ביטוי של שוויון מודרני, דהיינו, השאלה מהו שוויון מודרני וכיצד ניתן לקדם הלכה למעשה מה שאלה שניתן לדאות בה ציר מכונן בהתחזקות של החזקיות הפוליטית של המשפט. אין ספק שבתודעתו של מושג זה עשתה התזאורית הפוליטית סותרות לשאלה מהו שוויון מודרני וכיצד ראוי להגדירו מבחינה משפטית. אולם השוויון כערך תנוצינטי-ללי להחשבת ולעשייה הפוליטית גם בישראל, בימה השוויונית המהורזת יש לדברים הללו ביטוי מפורש בספרות פוליטית משפטית שבהם שאיש עקרון השוויון כלל כבוד האדם והחירות, ובמאבקים משפטיים פוליטיים שבהם שאיש עקרון השוויון כלל מסורש להגדרת התביעה הפוליטית והציונית הנלכים המשפטיים לאיפיון, חוק יסוד: כבוד האדם והחירות חכני לשינוי מסוים במגמה זו, אולם מסק אם המודב בשינוי מוחלט ולא בשינוי מסוים. חוקם הוללה כאמור להודגה חוקית על-חוקית את ערך "כבוד האדם" והחזרה לפנות בדת המלכות והמפורשות את עקרון השוויון מוחץ לחוק, עובדה זו יצרה

4. לד"ר מפרש יומר בסוגיו זו ראו: נליה רומלס "משפטים המפציפים בישראל – מנין ולאן הדהורים על שונות? כבוד ושוויון במקמת ספרה של אורית קפיר "שמיעות, נכיות ומשפט" עיתי משפט כו (תשס"ו) 487.
5. ראו למשל: פ. דדא "ישים המשפט הישראלי, בתוך: נשים במלכות" על המב האשה בישראל (רפנו יוצאלי אחותי (סדרבות) קי אדום, 1992; וכן בנין 163/87 שקריאל 3, אשר לינוני דרות, פ"ר מבוט) 221; בנין 87/87 פורז 3, מעצת עיריית תל-אביב – ימפ, פ"ד מבוט) 380; בנין 87/87 104/כו 3. בית הדין האזרחי לעבודה, פ"ד מבוט) 499.
6. חוקק נוקק לאחד שונים של מאבקים ומשורות פוליטיים, שבמסופו עינונו בוחק רק אותם וכיות וערכים שונות היה לגבי סביבה רוב פוליטי בכנסת, במסגרת אלה כוללת לשונת המפורשת של חוק ההחזרה לכבוד האדם, להחיות לזיום, לזונה על הנהג, לפיניות ולקניין, אך לא לשינוי, לחפש הביטוי, לחפש הנהג, להכיות אחרת שיהם ליצונן החוקי הובנה הזמנית בעיקר מצדו של המפלגות החזקות. עם זאת, סא חקיקת חוק היסוד ועי חזם מאל בית המשפט העליון לצק משמעות רחבה למגמה "כבוד האדם" החלל בו, חוק שהוא קובע כי מושג ת כולל ומבטא וכיות נוספות כגון שוויון, שאינו כלולות בחוק המפורש, למחך פריטי כות של ציצנו של השוויון כחלק ומגרת עקרון כבוד האדם דאן למשל: מסק רינה של המשפט חודגה בנין 94/94 461/מיל 2 שר הפיתוח, פ"ד מבוט) 94.

במונחים של שיה של כבוד ומסקת ככ פריסקפיכה שונה להבנה וניתוח של תופעות ואירועים אלה. מן המד האחר, הניסיון להציג ניתוח תרבותי ומשפטי מקיף במליל עיינינו, אך ורק מתוך פרושה של כבוד, מהמלה בסופו של דבר גם ככה המביל את הדין המוצג בספר ואת כותן של המסקות הנגזרות ממנו, שכן מושג הכבוד לבדו אינו יכול להסביר או לאתר תהליכים חברתיים ומשפטיים מורכבים שהמפד נדרש להם, קושי זה ניכר בעיקר במפורים המשפטיים של הספר, שבהם מתגלה גם חילוש נוספת של הספר, לצד זיהום ומיפויים של מושגיו כבוד כאלה או אחרים בשית השפוטיו נמנע המפד בקושר זה מלואר באופן מספק ולדון במה שכבר ניתן היה להצביע עליו ולדון בו באופן חד וברור יותר, כלומר במלכות המשונה במשג הכבוד כאשר הוא מספק מסגרת מושגית מוכיחה לדין בכויות האדם בישראל; פלקרות זו נובעת בדיוק מאותו משרד משפטי מודרכ השגות במושג זה, והיא מתבררת כאשר אנו נודשים לנתוח קפדני יותר של שיה הכבוד השיפוטי שהתפתח בהקשרים מסוימים מאז חקיקת חוק יסוד: כבוד האדם והחירות ועי חזם, בשל קוצר הריינה אעמוד בקצרה בלבי על נקודות אלה, ואביא דוגמאות ספורות להמחשתן, אך כי ניתן לזית לפחה ולהציג בהקשר דיון רחב ומקיף לאין ערוך.

במק חנוסכ בפסקת בית המשפט העליון בתקופה שלפני חוק יסוד: כבוד האדם והחירות מצינת קפיר כי משנתקק החוק הכריז בית המשפט כי "כבוד האדם" היה סאז ומתמיד נר לרגל מערכת המשפט וכי חוק היסוד לא חידש מאומה, אלא רק עיצב במספר חוקי את המצב ששרר קודם לכן בהנהגתו של בית המשפט עצמו, קפיר חולקת על טעה זו ומצינת כי החוקק שלה מוביל למסקות שונות, מהחקה של קפיר גילה כי עד סוף שנות השבעים של המאה הקודמת לא חשתמש כמעט בית המשפט העליון בציוף הלשוני "כבוד האדם", מפנה של המש הנהגה לשענתה בשנות השמונים, ומהנה זו התחקה מאד. לאתר חקיקתו של חוק יסוד: כבוד האדם והחירות, אז הפך ערך "כבוד האדם" לערך היסודי המוצה של שיטה המשפט הישראלית, עם זאת, שימוש תדיר והולך במושג "כבוד האדם" אינו מעיד בהכרח על שינוי מהותי בהכיון של שיה הכונית בישראל. הרי כפי שמתברר מן הדיון המושג בהחלת הספר, מושג "כבוד האדם" המודרני, שאותו מחלקת קפיר לכיבוד סגולתי ו"כבוד מודרני" נתפס כאמור כמנון בתוכו אנו של נכיות יסוד ספציפיות. חלק מכויות אלה ובמיוחד הכויות המליויות והאחריות כגון חוכות לחיים, לחירות, לשליטה על הנהג, לאוטונומיה, לחופש ביטוי, לחופש מולחץ דתי וכיוצא בהם זכו לפרחה חודגה על כפסקיות בית המשפט העליון מוצאשית ימיה של המדינה גם בהיעדרה של מוגילת נכיות אדם חוקית כחובת, השאלה אם חוק יסוד: כבוד האדם והחירות שיה את מכוניו של שיה חכויות בישראל באמצעות ציונו החוקי של ערך "כבוד האדם", או שבא צדק בית המשפט כאשר קבע כי כל מה שהתחזית נתן המושג ביטוי לערך נכויות שחוכרו זה בכבי בשית השיפוטי הישראלי, אינה יכולה להיבחן אפוא רק מתוך נילוח סמנטי מהמובד

3. שם, ע' 106.
4. כדי לבחון את מקומו של מושג הכבוד בפסקותו של בית המשפט העליון פסק קפיר באמצעות עזרי מחקך את כל פסקי הדין אשר צאו מתחת ידיו ומרמטו במשך יובל שנים. מינס הקפחה ועד שנת 1998, פסקי הדין שפורסמו עד סוף שנות השבעים של המאה ה-20 עברו פיקוח דרתי, ואילו לוב המשפט משנות השמונים ואילך נערך חיפוש מלוחב.

באופן דומה, שית הכבוד השימושי שהתפתח משנת 1998 ואילך בעקבות חוקי העבודה למדינת ישראל מינית הוא בעל תכנים מטרדניים לא פחות. חוק זה שנתקן לאחר חוק יסודי כבוד האדם והיחידות והשתאר מתפתח תכבוד שחוק יסודי זה הוביל, הציב כאמור את ערך כבוד האדם במרכזו.¹¹ עובדה זו הביאה לכך שהחוק והנהיגה השיפוטי של חופעת ההסדרה המינית בישראל מתבססים כיום אך ורק על מושגים של כבוד, כאשר בהלך מפסקי הדין הרלוונטיים דומה כי "החזרת הכבוד" הנשית, והיינו הצורך להגן על תומתן המינית של נשים ולגונן עליהן, הוא זה שנתנה והוביל לעתים את הדין המשפטי בהקשר זה.¹² עיון מדויק יותר בשששש הגובלות בין מושג "הכבוד המגדלי" לבין מושג "החזרת הכבוד", המסתרת בפסקה בעיקר בהקשרים מהכונים, מגולגל אפוא שערך "כבוד האדם", שקנה לו אותה אותנה כהיגוי, דורש דיון בקורותיו יותר לא רק בשל טעמים של דיוק מושגי ומתחייבים לשרטט את משמעויותיו הנפרדות ולהבחין בזניח, השאלה החשובה לא פחות היא השאלה הנורמטיבית – על כמה דאי ונכון היה להציב במרכז מגילת זכויות האדם הישראלית מושג עמום ומרוב מבחינה המשפטיות שהוא איצד בקדמו, ואת ועוד, היבטיה המגדליים המובהקים של דילמה זו מתדדים גם את הביעתייות שבאמוץ המפנינטיטי והקטי או המהותי) ציול המינים של מושג הכבוד אל תוך השיטה והעשייה המפנינטיטית המכשוריים. ספורו של הכבוד הישראלי לא הם אפוא. ספרה של קמיר מגיד גרבר ראשון חושב לסיפור הזה, וטנה צריך להגשך לשאלות נוספות של כבוד על מנת להשלים את הסיפור ולפרשו את כולו.

11. ראו תפרה 8 לעיל.
 12. לניתוח בקורותיו הפציג את מבולל היבטיי המציינתיים של השיטה השימושי שהתפתחה בעקבות חוקי למניעת הטרדה מינית ראו: ג' ריימלס "על מין, מגילות וכבוד: החוק למניעת הטרדה מינית במבחן המיאוריה המפנינטיטית והמצבאות המפנינטיטי" משפטים 610 (תשס"ז).

תמרון סמוי כדור להמשגה של כל הבעיה של זכויות במונחים של כבוד, שהיא המשגה כיו יש בה יחרון משפטי כדור על פני כל המשגה אחרת שאינה מתבססת על זכויות הכלולות בחוק היסודי ומובנות באופן מפורש על ידי גם המפנינטיים המשפטי לשונה בסדרה קוסמת זה והחוגמה הבלטת בהקשר זה היא ציבושו של החוק למניעת הטרדה מינית בשנת 1998, העושה שימוש במושג "כבוד האדם" כמושג מרכזי המשפט ומגדיר את הפגיעה והסוגה בהטרדה מינית.¹³ עם זאת, דומה כי עלינו לחיות חריים יותר כיום כפי שהחזרה בכבוד בהקשרה של ההטרדה המינית למשל, או בהקשרים אחרים הננוצעים לנשים, מבטאת מהלך אידאולוגי מוחזק המאפיין את השיטה המפנינטיטי החדיש ומעיד להעשרה על עומק הפיטה הלבד של שיה זה בהשוואה לעומקה של הפיטה השוויון והמחלית לה.

לכסוף, נותרה סוגיית כורככות מחוכמת של מושג הכבוד והשלכותיה המשפטיות מורכבות זו מהותה כאמור את בקורות המוצג של הספר, המנסה בהמשך להציג את ביטוייה וגילוייה בשית התרבותי המשפטי, אולם נראה כי לפחות ככל שהדבר נוגע לשיטה המשפטית יש בדין המוצג בספר משום יסוד מוסרי של החמצה, הן ביטוי המתודולוגי והן ברמה המהותית. קמיר מנתחת את שיה כבוד האדם השיפוטי, שהתפתח לאחר תקופת חוק יסודי כבוד האדם והיחידות, רק עד שנת 1998. דהיינו, היא מתמקדת בשיש השנים הראשונות ומגנעת בכל התירוסות לשנים מאוחרות יותר, ובחזרה זו לא רק שאינה מנומקת או מובנת, אלא שיה מוצגת מגדור תוחמת פסיקה משפטיות וערכות יותר של בית המשפט במינית הכבוד, יותר מוג, על בסיס הניתוח המנומק-יחסיית הזה מסיקה קמיר ומסכמת כי בית המשפט אינו מקפיד על תהונה ממושגת כדורה בין מושגי הכבוד השימושי וערכוב מושגי זה הוא בעייתי שכן הוא "מניב חוסר קוהרנטיות, ויוצג מראית עין של שרירות או אינטרסטיטיות בפסיקה בית המשפט העליון."¹⁴ נראה עם זאת כי מקפדת זו אינה ממצה את הדילמה שמעורר השיטה השיפוטי בהקשר זה. קושי אחד החדיש עיון וליבון ממוקד יותר הוא זה הנובע מערוב שבין מושג "הכבוד המגדלי" המודרני לבין "החזרת הכבוד" המטריאליטית המסורתית. דילמה זו בולטת במיוחד בסוגיות הנוגעות לנשים, והיא המחשה את הקשיים המרכזיים בשימוש בכבוד הכבוד בהקשרים אלו כדיון בשל רות פרישמן, עמיתתו ומשמעותיו המוטנציאליות המפוכות. ביטוי לדברים הללו ניתן למצוא למשל בפסיקה העוסקת באלימות פיזית ומינית כלפי נשים, שבה אנו מגלים כי לעמים "החזרת הכבוד" המבטאת משתלעת על שיה הכבוד שעליו מתבסס פסק הדין, וכבר מודדת לשלילים כל עמדה מהותית המכירה בכבוד המגדלי של האישה והמחזיקות מתוך פרספקטיבה מודרנית של כבוד האדם.¹⁵

8. חוק זה קובע בסעיף 1 שהוא חוק מסדרו לאסור על הטרדה מינית כיו להגן על כבודו של אדם על יחידות ועל פרישותו, וכיו לקדם את השוויון בין המינים.
 9. שם, ע' 150.
 10. ראו למשל: עמ' 407/92 מרדס אוואלס נ' מדינת ישראל, פ"ד גזג' 98/8081 מדינת ישראל נ' סלני, פ"ד גזג' 577. לניתוח בקורותי של פסיקה זו מפרספקטיבה מפנינטיטית ראו: א' קמיר "אך הנהגה המסורתית את השיטה, חום רמס של האדם הכבוד והישראלית המצויה בהקשרים המכונן בהלכה אוואלס" פלילים 1 (תשס"ז) 137; "תרוש" שיפור של אונס לא יותר" – על הפוליטיקה של ייצוג סקסטיאל בעמ' 3081/98 מדינת ישראל נ' דן שבא"י משפטים 610 (תשס"ז) 579.